

Marta GREGORČIČ

Mitja Velikonja

Titostalgija – Študija nostalgije po Josipu Brozu

Mirovni inštitut – zbirka • *Mediawatch*, Ljubljana 2008, • 132 strani, 12,00 EUR • (ISBN 978-961-6455-53-4).

Nostalgija je razmeroma nov družboslovni pojem. Prvič naj bi ga uporabil švicarski zdravnik Johannes Hofer konec 17. stoletja, ko je med domačimi trgovci in bankirji, ki so poslovali na trgih v tujini, proučeval fiziološke in psihološke simptome ekonomske emigracije. Ugotavljal je, da se simptomi nostalgije izražajo v prekomernem razmišljanju o domu, v napadih joka ali strahu, v neenakomernem bitju srca, anoreksiji, nespečnosti, pridušenem navdušenju itd. Nostalgija je bila zanj neke vrste možganska bolezen, ki izvira iz nevroloških motenj človeka. Hoferjevo medicinsko pojmovanje nostalgije kot nevrološke motnje zaradi domotožja je obvladovalo tudi 18. stoletje. Šele v začetku 19. stoletja se je nostalgija uveljavljala kot sinonim za melanholijo in depresijo. Tako pojmovanje je preživelo pretežni del 20. stoletja. S tem ko je pojem nostalgija pridobil na pomenu človekovega občutenja, čutenja in dojemanja sveta, s tem ko se je začel obračati v preteklost in hkrati tudi gledati v širše družbeno okolje, pa je začela nostalgija počasi proinacati tudi v psihologijo.

V 20. stoletju se nostalgija pojavlja pogosteje, vendar ostaja sinonim za domotožje vse do leta 1998, ko jo novi oxfordski slovar angleščine opredeli za »sentimentalno hrepenenje po preteklosti«. Tako se nostalgija prvič loči od »domotožja« in počasi dobiva neke vrste pozitivno konotacijo. Vendar še ne povsem pozitivne konotacije. Pozitivna je bila le toliko, da je postala uporabna predvsem na področju oglaševanja in potrošniške psihologije, ki se je razcvetela zlasti v devetdesetih letih 20. stoletja. Iz medicine in psihologije se danes širi na številna druga znanstvena področja, zlasti v politologijo, kulturologijo, sociologijo, antropologijo itd. Vsakdo bi iz nje potegnil tisto, kar mu lahko ponudi – manipulacijo s potrošniki, manipulacijo s čustvi, politizacijo za strankarske glasove ... Družboslovje z nostalgijo doslej ni znalo občeovati (razen psihologije, ekonomije in politologije, ki so v nostalgiji kapitalizirali posebne interese). Pojavi in izbruhi nostalgije, ki so prišli v obliki chegevarizma in raznih drugih ikon revolucionarne preteklosti, vsaj na Zahodu niso bili obravnavani v okviru zgodovinskih in socioloških analiz in zmožnosti, ki jih družboslovje ponuja, pač pa v okviru ekonomskih in politoloških učinkovitosti ali uporabnosti. Vendar so prihajali tudi iz skušnjav pozabe, kot proučevalski nehoteni spomin, kot naslada sloga, kot na novo zložena preteklost v sodobnosti ... kot individualne in kolektivne potrebe popredmetenja neoprijemljive nostalgicne grenkobe, doživetij, sladkosti in empatij. Predvsem po državah, ki so izključene iz bogatega sveta, pa so se chegevarizmi, zapatizmi, sanidnizmi itd. *rekupeirali* (obudili ali na novo pridobili pomen) ter postali osnove ljudskih bojov, retorike, strategij upiranja ... najrevnejših populacij v upor. Bolj kot v simboliki so zaživeli v političnih strategijah gibanj. Niso se vrnili kot nostalgija, saj njihove metode, govori, strategije boja proti imperializmu in neoliberalizmu tudi po smrti voditeljev ali upornikov nikdar niso zapustile revnih, vendar samoorganiziranih in samoupravljanj gibanj.

Psihologi kot druga veja v razvoju obravnav nostalgije se do danes s pojmom niti še niso zares spoprijeli niti mu še niso določili neke primerne umestitve. Šele v zadnjih petih letih se je v najbolj prestižnih psiholoških znanstvenih revijah pojavila revolucionarna transformacija nostalgije: številni znanstveniki, zlasti pa raziskovalna skupina na Univerzi v Southamptonu, zbrana okrog psihologa Constantina Sedikidesa, od leta 2006 objavlja obsežne znanstvene članke, v katerih uporablja vrsto povsem različnih metodologij raziskovanja. Z njimi dokazuje, da je lahko nostalgija izjemno uporabna za človekovo psihologijo, da ima pri posamezniku lahko pozitivno in celo terapevtsko vlogo. Prek proučevanja čustev in človekovih občutij so dokazali, da lahko nostalgija krepi družbene vezi, utrdi samospoštovanje in generira

pozitivna čustva. Prav tako so dokazali manjšo korelacijo na bojazen ali zaskrbljenost nostalgikov in tudi manjšo osamljenost in manjše izogibanje interakciji. Nostalgiki naj bi bili bolj dojemljivi za povezovanje, bolj odločni pri pobudi za interakcijo in odnos, lažje naj bi razkrili osebne izkušnje ter bolj naj bi ponujali emocionalno podporo drugim. Na kratko, ugotovitve raziskovalcev v Southamptonu so, da nostalgija kot ljubezen povezuje ljudi, da nostalgija kot ponos krepi samospoštovanje in samopodobo in da nostalgija kot radost generira pozitivna čustva oziroma afekte.

Sliši se patetično in pretirano. Je pa vsekakor poučno, kako se je pojem izvil iz skrajno negativnega poimenovanja. Hkrati pa so to tudi prvi rezultati družboslovnih raziskav, ki v nostalgiji prepoznava pozitivno ali celo kohezivno družbeno funkcijo. Medicina se bo sedaj lahko posvetila terapevtski vlogi nostalgije, psihologija pa pozitivni samopodobi človeka. Hkrati pa pozitivna konotacija nostalgije, ki jo je prvič dobila tudi v psihologiji, zagotovo napoveduje nadaljnjo zlorabo individualnih ali kolektivnih nostalgičnih čustev, percepcij in spoznanj v imenu ekonomije in politike. Kaj pa bo z nostalgijo naredilo preostalo družboslovje?

Slovensko družboslovje še danes uporablja nostalgijo v bolj ali manj negativnem pomenu: enači jo z domotožjem, nelagodnim spominom iz preteklosti itd. Ostaja tudi sinonim za melanholijo in depresijo. Biti nostalgik je malodane psovka. Kot da je vsakršen nostalgičen eskapizem zgolj obsojanja vreden. Redni profesor na Fakulteti za družbene vede, sociolog Mitja Velikonja, pa je z delom *Titostalgija* ponudil različna analitična izhodišča za razumevanje nostalgije in najbrž tudi eno prvih pozitivnih interpretacij pojavnosti nostalgije. Že s tem ko se vprašanja titostalgije loteva v času, ko je titostalgija vsaj sredi zagona in zagotovo še ne pred upadom, posega v relevanten in razgret družbeni pojav, za katerega še niso bila izdelana neka družboslovna ali teoretska izhodišča niti v domačem niti v širšem zahodnem družboslovju. Titostalgije se ne loteva niti z medicinskih niti s psiholoških vidikov, pač pa izhaja s področja proučevanj mitologije, sociologije in kulturologije. Pretežen del knjige nameni refleksiji materializacije ikonografije Tita in analiziranju kontekstov, v katerih je Tito znova proizveden, razstavljen, negovan, izrisan, izpisan ali prodajan. Posledično se ne more ogniti ekonomiji nostalgije, saj je manifestacija titostalgije za zdaj še vedno bolj materialna oziroma predmetna in slikovna kot pa interpretativna oziroma diskurzivna.

Refleksija titostalgije, ki se izvzame iz zgodovinskih in političnih dejstev, nastaja kot zgodovinsko neobremenjena, lahkotna, jezikovno bogata in pionirska literatura, ki preizprašuje materialne pojavnosti nostalgije, da bi ji pripisala poimenovanje vloge, ki jo opravlja v sodobni družbi. Tako bi postala vidna tudi v družboslovju. Avtor z veliko zbirateljsko vnemo beleži, popisuje in obeležuje pojavnosti in odseve fenomenov, ki ostajajo med družbami in v državah nekdanje Jugoslavije nepoimenovani, vendar prežemajo, spajajo in razkrajajo velik del družbenega tkiva. Tudi zato, ker je jugoslovanski kolektivizem na raznolike načine prodril v najbolj intimne trenutke življenja ljudi. Za nekatere kot neizbrisljiva bolečina, za druge kot neodtujljiva radost. Prav zato se te usedline dobro prodajajo. Promovirajo se na potrošnih materialih ali pa v neke vrste instalacijah, ki se bijejo v polju umetnosti ali razstavljanja.

Titostalgija predstavlja nove podobe Josipa Broza, dosmrtnega predsednika SFRJ. Spregovoriti poskuša o nostalgiji, ki vizualno in emocionalno vznika po državah nekdanje Jugoslavije in med izseljenci. Vse to se dogaja trideset let po Brozovi smrti in slabi dve desetletji po formalnem razpadu Jugoslavije. *Titostalgija* je materialni in analitični dokaz, da nostalgije v državah Jugoslavije in med njenimi izgnanci ni več mogoče zanikati. Tudi zanimanje za tovrstno literaturo je očitno izjemno. Zaloge *Titostalgije* so pošle v dobre pol leta oziroma še preden se je avtor uspel vrniti iz polletnega dela na univerzi v ZDA in monografijo javno predstaviti.

S tem ko avtor obravnava artefakte polpretekle zgodovine, ko na nek način s fotografranjem oskruni spominke in svetinje v podobi nekdanjega maršala tako v javnih kot zasebnih prostorih, v katere se zaletava tako rekoč po vsem Balkanu, kjer se načrtno ali naključno giblje, se ostri tudi družboslovno oko za proučevanje procesov, ki jih nevede živimo, doživljamo in v katerih smo (ne)hote udeleženi, pa vendarle ostajajo neimenovani, na neki način zatrti in prikriti,

in na vsak način z nekim negativnim ali ironičnim priokusom, vsaj kadar se o njih javno spregovori. Da je *Titostalgija* izšla v času, ko je v Sloveniji domala bogokletno povedati karkoli pozitivnega o polpretekli zgodovini, o Jugoslaviji in o Titu, o antifašističnem gibanju itd., najbrž ni naključje. Prišla je prepozno, vendar še vedno dovolj zgodaj, da s svojimi tezami intervenira v prevlado domoljubnih in sovražnih poplav dejanj, retorike in manifestacij. Kajti avtor ne govori o obujanju preteklosti, ampak o novem, poustvarjenem Titu, ki pripada sedanjosti in pogosto tudi povsem novi generaciji, ki Tita ni doživela ali pa ga je obudila po svoji podobi. *Titostalgija* poskuša poiskati emancipacijski potencial nostalgije, ki ga vidi v neke vrsti abstraktni utopiji, v Blochovem upanju, v natančno profilirani želji po boljšem, kakovostnejšem življenju ljudi, ki se utaplja v idealu pravičnejše družbe – v tistem, kar bi Jugoslavija lahko bila.

Vendar to je najbrž tudi edina točka, kjer bi se premišljanje, ki izhaja iz analiz revolucionarnih bojev, zgodovinskih in aktualnih, razšlo s pravkar nakazano avtorjevo inovativno in pogumno tezo, ki jo izpelje iz proučevanja nostalgije. Nostalgija nedvomno je spremljevalka ali popotnica v družbi z utopijo in je del utopičnega procesa, pa naj gre za težnje po avtonomiji, neavtoritarnosti, egalitarnosti družb ali, bolj na splošno, za svobodo in pravičnost ali pa za revolucionarna, uporna, prelomna, gverilska ali mirovna gibanja, ki smo jim priča prav od začetkov procesov materializacije in kapitalizacije nostalgije (veliko manj v Evropi kot drugod). Vendar nostalgija brez utopije in zgodovinskih revolucionarnih bojev ne bi mogla zaživeti, saj je le resonanca, neke vrste odsev ali odzvanjanje zgodovinskih uporov, praviloma marginalnih, manjšinskih skupin, posameznikov ali osebnosti, ki so ali spremenili zgodovino ali pa povsem jasno, iskreno in požrtvovalno nakazali revolucionarno smer družbenih sprememb, zaradi česar se, na nek način, nikdar niso uspeli iztrgati iz ljudskega in zgodovinskega spomina. In še naprej: nostalgija ni niti zares prava resonanca političnega boja, saj ne generira novih revolucionarnih potencialov ali delovanj v času, ko se ti množijo in izgrajujejo. Je le časovni odsev resonance, saj prihaja s časovnim zamikom in se manifestira pretežno v vizualni formi, fetišizira preteklost, ne pa v diskurzivni formi in v načinu kolektivnega političnega delovanja. Nostalgija slavi ali obuja, ne pa bojuje. In nostalgija se lahko kot družboslovni pojem uveljavi prav v tem sicer politično neaktivnem pomenu, ki pa lahko prejudicira smeri in intenzivnosti, znotraj katerih se rišejo nove utopije in tudi povsem nove politike – tiste, ki niso izvzete iz preteklosti, pač pa nadaljujejo revolucionarno misel, delovanje, pojmovanje itd. Pa vendar tudi bojuje – boje simbolno in v simbolnem. Prav zato si zasluži svoje mesto pri raziskovanju sodobnih družbenih pojavov. In *Titostalgija* nedvomno prebija ta led.